

Az égi Oroszlán „*hatalma megtört*”, a valóságos állatot „*ketrecében*” látjuk, az ifjú szerelmeseket „*A rácsokon kívül*”: egyedül ők szabadok. De itt a bezártságélem háttérben marad (noha kiszolgáltatottságuk rokon az öreg szerelmesek véges időbe zártságával); és az előtérben a páرزás-szeretkezés áll. Hogy éri el Vas, hogy ez a jelenet nem nevelés? Ahogy az emberi szerelmesekről írt számos versében: eleve adótnak veszi, igen, ilyenek. Ami a vers első felében a „*komótos*”, „*fogyatkozó*”, „*vénülő*” jelzőkben már előrevetül, az oroszlán mozdulataiban is megjelenik, tárgyszerűen, egy-egy jelzőben, határozóban – Vas, hogy úgy mondjam, igen tapintatosan csak a hím oroszlánt jeleníti meg. A „*fellángolás*”, a szerelem azonban kétszer-háromszor olyan hangsúlyos, ha a szavakat különválogatjuk (meg lehet tenni, bár például a „*lassan*” egyszerre öreges és erotikus mozdulat is, és más szerelmi mozzanatok is csak módosít a tempó vagy az erő). A két állat nászában méltóság van. És végül ugyanaz a hála fogja el őket, és ugyanaz a mosolygás (!) van az arcukon (! – hiszen állatokról van szó, de különösen az állatkerti emlősök néha elképesztően emberi arccal tudnak visszanézni a felnőtt látogatóra); ugyanaz a mosolygás marad a konklúzió, mint Vas öregkori szerelmes verseiben. („*És a nagy etruszk talány, amiről annyit beszéltek? Azok a híres halálközönségek? Hol vannak? Sehol se látom, bármerre nézek a sírok, vázák és ábrák, az égetett föld alakzatai közt, csak az életet, és benne az alvilági szörnyeket is persze, mert nagy dolog a halál. De nagyobb dolog kifogni a halálon és nincs szebb képlete, mint a nevetés.*” – ETRUSZK SZARKOFÁG; „*Valami közelít a kertben, / Betörök minden ablak, / Ülnek, szemük se rebben, / Míg egymásra mosolyognak.*” – NEM SZÁMÍT.)

És hát hiába állnak ott az emlék fiatal szereplői – akiken a hosszú, lassú, leíró mondatok után három *staccato* felkiáltásban fut át az áram: „*Haza! Ágyba! Gyorsan!*” – hiába: ha az öreg oroszlánok nászát az idős költő írja le, ő kölcsönzi (nyilvánvaló öniróniával) a helyzet részleteit. Igaz, ő vetíti ugyanerre a helyzetre a fiatal szerelmesek rokonszenvét is. De ugyanő az a kortalan költő, aki azonnali közösséget érez a személytelen élőlényekkel ugyanúgy, mint a személytelen kőszobrokkal vagy a történelmi alakokkal, és aki egyszerre tud az állatkerti „dúvadak” nászáról humorral, részvétellel (vagy azonosulva?)⁹ és emelkedetten írni.

Takács Ferenc

„SHAKESPEARE A SLÁGER...”

Egy levélváltás emléknymai

Egyetemi éveim után idővel belenőttem abba, amit „irodalmi életnek” szokás nevezni Magyarországon: írtam, fordítottam, szerkesztettem, és közben persze írókkal, fordítókkal, szerkesztőkkel keveredtem ismeretségbe, immár egyre inkább – jé, hallottam

⁹ A KIVILÁGÍTATLAN ÉJSZAKA című versében a szerelmesek (vagy talán a szerelem, a szenvedély) metaforája a „*dúvad*”, ott egyértelmű az azonosság, bár összetettebb maga a vers – melyet Lator László elemez SZIGETTENGER című esszéjében (Európa, 1993. 118–124.).

magam lelki füleimmel – „pályatársként”. Megjegyeztek, elfogadtak, talán meg is kedveltek a velem nagyjából egykorúak vagy a valamelyest idősebbek. Mint ahogy azok is, akiket akkor – a hetvenes évek második felében, a nyolcvanas évek elején – már „nagy öregeknek” tudott a közvélekedés (és hát persze mi is). Emez utóbbiak közül kettőre emlékszem szeretettel, bár némi melankóliával, a kihagyott lehetőségek fölött érzett bánatot immár jó ideje hiába hessegetve magamtól: Szentkuthy Miklósról és Vas Istvánra.

Hogy miért némi melankóliával s miféle kihagyott lehetőségektől bánatosan? Boldogult pályakezdő koromban én a gyermekpszichológiából ismert dackorszakon mentem keresztül. Hogy miben állt ez? Gondosan és következetesen igyekeztem *nem* tenni mindazt, amit más fiatal irodalmárpalánták – én úgy láttam, kínos konformizmusból – tenni igyekeztek. Azaz nem kerestem a befutottak ismeretségét, nem választottam magamnak mestert vagy mestereket, akiknek aztán tanítványaként a lábához ülhessek, nem „avattattam íróvá” magam senkivel. Még akik szívesen láttak is a nagyok, az öregek közül, őtőlük is elmaradoztam, nem „jelentkeztem”. Eltűntem – ahogy Szentkuthy mondta nekem feddőleg, némi hisztrionikus sértődöttséggel a hangjában, nem sokkal a halála előtt.

Mindennek meglett a – ma már látom, mennyire sajnálatos – eredménye: számalmasan kevés időt töltöttem azoknak a társaságában, akikkel nagyon is szerettem volna együtt lenni, s aiktól – ma már le merem írni a szót – *tanulhattam* volna, mégpedig jóval többet annál a kevésnél, amit azért így is megtanultam tőlük. És hát bővebben lenne az emlékeznivalóból is.

Ebből a kevésből idéznék fel most valamennyit. Szentkuthy Miklóssal és Vas Istvánnal engem az angol – pontosabban angol nyelvű – modernizmus hozott össze, az előbbivel a maga ír identitásával rendszeresen szélmalomharcba keveredő James Joyce, az utóbbival az amerikaiból magát nem kis műgonddal angollá átszabó T. S. Eliot. Ez alkalommal erről az utóbbiról – Vas Istvánról és Eliotról – szólnék, mégpedig egy huszonhat évvel ezelőtti levélváltás kapcsán.

Akkor, a nyolcvanas évek elején, már egy ideje – ahogy mondani szokás – „viszonyban voltunk”: be voltam mutatva, itt-ott-amott összefutottunk, szót váltottunk, sőt eszmét cseréltünk. Én „Pista bácsinak” szólítottam, ő először némi humorba oltott ingerültséggel megpróbált lebeszélni erről, mondván, hogy ő nem bácsi, őt senki sem szólítja bácsinak, hogy ő nem elég öreg az ilyesmihez, s különben is. Erre valami olyasmit motyogtam, eléggé rögeszmésen, hogy hadd legyek akkor én az egyetlen, aki így szólítja – ez végül hatott, Pista bácsi rezignáltan rábólintott a dologra. (Neki is voltak ilyen csendes mániái – például nem engedte, hogy bárki felsegítse rá a nagykabátot. A beavatottak tudni vélték, hogy azóta van ez így, amióta Babits felsegítette a búcsúzkodó ifjú költőre a felöltőjét.)

A levélváltás úgy kezdődött, hogy – váratlan puskinsi fordulattal – ő írt nekem, a nyeretlen kétévesnek, levelet. Mégpedig egy azóta kiveszett fajta, a *literary gentleman* magától értetődő udvariassága diktálta köszönőlevelet. Akkoriban gyakran recenzeáltam magyar irodalmi újdonságokat az Oklahomai Egyetemi Kiadó világirodalmi szemléjében, a *World Literature Today*-ben. A magyar rovat ügyeit vivő Gömöri György azután a recenzens mellett a recenzeáltak is küldött fénymásolatot a megjelent cikkből – így jutott el Vas Istvánhoz a cikkem, amit 1983-ban megjelent verseskötetéről, a *RAÉRÜNK*-ről írtam. (A *World Literature Today* 1984-es nyári számában jelent meg.)

Bp. 84 szeptember 27

Kedves Feri!

Gömöri Gyuri elküldte Cambridge-ből a *World Literature*-nek azt a lexeroxolt oldalát, amelyiken a *Te* kritikád olvasható a *Ráériünkről*. (Milyen jó fordítás a *No Hurry!*)

Köszönöm az okosságodat és a kedvességedet. Vagyis köszönet helyett megkérdezem inkább: milyen könyvem nincs meg neked – ami érdekel? (Összegyűjtött versek, tanulmányok, versfordítások, *Nehéz szerelem, Mért vijjog a saskeselyű?*) Mi október másodiktól a közepéig Szigligeten leszünk, csak utána küldeném el.

Várom válaszodat.

Addig is szeretettel üdvözöl
Vas István

Mondanom sem kell, hogy mennyire jólesett az elismerés. Az ismeretségünk jellegéhez és hőfokához hajszálpontosan illeszkedő hangütés és terjedelem pedig azonnal felkerült megtanulandó dolgaim listájára. És persze – irodalmáreletemben alighanem először – jutott eszembe, hogy ezt a levelet *archiválnom* kell, hiszen egyszer majd irodalomtörténeti adalék lesz belőle. Így is tettem – mint ahogy, immár tudatosan készülve a halhatatlanságra (nem az enyémre, hanem Vas Istvánéra) gondosan elraktároztam válaszevelem piszkozatát is. Íme, utólag letisztázva:

1984. október 22.

Kedves Pista Bácsi!

Megkaptam leveled, melyben olyan kedvesen és szeretettel emlékeztél meg kötetedről írott recenziómról. Köszönöm a figyelmed és örülök, hogy ilyen hamar eljutott hozzád a másolat (én még nem kaptam belőle Gömörítől). Mondanom sem kell, hogy írni róla éppolyan öröm volt, mint olvasni a „*Ráériünk*”-et.

Írod, hogy kérjek valamit, amely műveidből nekem nincs meg. Bár legszívesebben egy *Összegyűjtött Verseket* kérnék, hadd ragadjam meg ezt az alkalmat arra, hogy egy némiképp más irányú és mindenképp tolatkodó kéréssel álljak elő.

Kérésem Eliottal kapcsolatos. Géher Pistával épp most dolgozunk T. S. Eliot – Vas István *Átokföldjének* egy oratorikus-hangmontázsszerű rádiós feldolgozásán, melynek ötletére a Rádió irodalmi szerkesztősege szerencsére ráharapott, és megbízott bennünket a szerkesztéssel. (Több hangra képzeljük el, zaj-, illetve zenei hangkulisszával stb.)

Fordításodat újraolvastva észrevettem, hogy az 1967-es megjelenéshez képest a *Lyra Mundi*-beli változatban a 204-ik sort (Csek csek... etc.) hozzáigazítottad az Eliot forrásául szolgáló *Lylyvers Szabó Lőrinc*től való magyar fordításának a szövegéhez (Csek, csek, csek, tiri... etc.). Galambhangon feltenném a kérdést, hogy nem volna kedved ugyanígy *Babitsot* is bevonni a magyar *Átokföldje* utalásvilágába: ugyanis a vers 48-ik sora (Gyöngyök a szeme helyén...), melyet a 125-ik sor megismétel, idézet a *Viharból*, *Babitsnál* úgy szól, hogy „Igazgyöngy termett szemeiben” (ezt egyébként a *Lyra Mundi*hoz írt jegyzeteimben így is jeleztem – 238. lap). Nem kellene ezt a sort hozzáigazítani a forrás *Babits-féle* fordításához? Ha megtennéd, a rádióváltozatban már így szólhatna.

S ha már benne vagyok, még két fordításkritikai észrevételt tennék. A 128-ik sort „Ó Ó Ó Ó e sekszpihíri Kóc”-nak fordítod. Szorgos filológusok előásták, hogy Eliot itt egy háború előtti slágert idéz, mely egy *Shakespeare-en* élcelődő *ragtime* stílusú kuplé volt, azaz – címe szerint is – *Shakespeare-i Rag*. A „rongyosságnak”, illetve a „szaggatottságnak” a jelentésárnyalata persze a „Kóc”-ban is megvan, a „közzenei” utalás viszont nincs.

A másik a Thomas Kyd-idézet, az „Illek én hozzád” a 432-ik sorban („Why then Ile fit you”). A kommentárok szerint itt Eliot a sor eredetileg is meglevő kétértelműségét használja fel. Kydnél ugyanis ez olyasmit tesz, hogy: „Hát megkapjátok majd”; a helyzetből kiderül, hogy Hieronymo egyrészt „a kedvetekre tesz”, „megteszem, amit kívántok” értelemben használja a sort, másrészt – szójátékosan – „az adok én nektek”, „elintézlek én benneteket” értelemben; mint kiderül, mindkét érteleme beigazolódnak a cselekményben, mivel „kedvükre tesz” (=megrendezi a kért színelőadást), de „ad is nekik” (=az előadás során lemészárolja a bűnösöket). Ezek szerint Eliot ezt a sort magára a versre, illetve versének és olvasóinak a viszonyára vonatkoztatná, azaz – látszatra – kedvüinkre tesz az *Átokföldjével*, de – egyben – jól el is intéz vele mindannyiunkat.

Nem vennéd fontolórra ezt a két sort is? Lévén hogy érik (no meg el-elfagy) az új Eliot-versek, talán érdemes lehet.

Kedves Pista bácsi! Elnézést, hogy köszönőlevél ürügyén ilyesmivel nyaggattalak. Még egyszer köszönöm szíves soraidat és jó egészséget kívánok mindkettőtöknek.

Igaz tisztelettel,

– Feri, írtam alá tollal-tintával az eredetit.

Hát igen: hálából kedves soraiért munkára fogtam a költőt.

Vagyis hát a műfordítót: az 1966-ban megjelent Eliot-válogatás magyarítóját. Egyszer meg kellene ezt is írni – a válogatott verseket és a GYLKOSSÁG A SZÉKESEGYHÁZBAN című költői drámát tartalmazó kötet líratörténeti jelentőségét, ihlető és iránymutató hatását az utóbbi negyven év magyar költészetére, több nemzedékre való költő munkásságára. Mások is fordítottak, korábban is, Eliottól – Képes Géza, Weöres Sándor, Kálnoky László –, de (és ezen is érdemes lesz majd elgondolkozni) a maradandó kulturális *imprinting* munkáját ez a kötet végezte el. Mozihasonlattal: mások is szinkronizálták-szinkronizálják Eliotot, s megeshet az is, hogy jobban vagy hatásosabban, de Eliot „magyar hangja” mégiscsak a Vas István-i hang. Még akkor is, ha olyan előzmények után szólalt meg, mint például Weöres Sándor PUSZTA ORSZÁG-a – ő ezt a magyar címet adta a THE WASTE LAND-nek –, mely A LÉLEK IDÉZÉSE című, 1958-ban közreadott műfordításkötetében olvasható.

1966: én éppen érettségiztem, amikor megjelent „az Eliot”, benne a fordító esszéjével a költő lírájáról, és egy feljegyzéssel – emlékirattal, ahogy az ilyesmit szokás volt nevezni – arról, hogy milyenek látta Eliotot, amikor 1959-es londoni útja során levizitelt az ÁTOKFÖLDJE szerzőjénél, a Faber and Faber kiadó – akkori magyar szóhasználattal – művészeti vezetőjénél.

Aztán tíz-egynéhány évvel később, fiatal anglistaként és egy Eliottal foglalkozó bölcsészdoktori értekezés szerzőjeként, munkakapcsolatba kerültem Vas István műfordításszövegével s közvetve – majd közvetlenül – övele is. Az Európa Könyvkiadó 1978-ban egy terjedelmesebb Eliot-válogatást jelentetett meg a „Lyra Mundi” sorozat újabb köteteként. Ebbe Vas István fordításai – az 1966-os kötet anyaga – mellé majd még egyszer annyi, részben korábbi, részben új fordítást vett fel a szerkesztő Várady Szabolcs: Fodor András, Kálnoky László, Képes Géza, Nemes Nagy Ágnes, Rónay György, Szabó Lőrinc, Szemlér Ferenc, Tandori Dezső, Tellér Gyula, Tótfalusi István és Weöres Sándor munkáit. Engem a szövegek kontrollszerkesztésével és a kötet anyagát magyarázó jegyzetek, afféle kommentár-tanulmány megírásával bízott meg a kiadó.

Ekkor, a Vas István-féle ÁTOKFÖLDJE-szöveggel foglalkozván ütköztem bele ezekbe a fordítói hibákba (félreértésekbe? tévedésekbe?), amelyeknek a kiigazítására néhány évvel később levélben kértem fel „Pista bácsit”. Mint megírtam neki, erre a tervezett

rádiós produkció adott alkalmat – a „hangmontázs” (ezt a műfaji megjelölést kapta a rádióban) azután el is készült, Tasnádi Márton rendezte, Varga Viktor volt a szerkesztője. Többször le is adták, utoljára idén, Géher István hetvenedik születésnapja tiszteletére.

Mégpedig javított szöveggel – a munkára fogott műfordító készséggel megejtette a jelzett változtatásokat. Pontosan és szépen dolgozott.

Bp. 84 október 31

Kedves Feri!

Nagyon örülök, hogy Géherrel együtt ilyen nagyra menendő terveitek vannak az Átokföldjével. Természetesen készségesen kijavítok mindent, amit kibúvárokdtál.

Tehát persze hogy örömmel teszem [? bizonytalan olvasat – T. F.] be a Vihar Babits-verzióját. De akkor a 48. sor így hangozzék: (Nézze csak, igazgyöngy termett szemeiben!) A 125. sor viszont: Hogy igazgyöngy termett szemeiben.

A 128. sor nehezebb kérdés. Sehogy se tudok abból a korból való közzenei utalást, amely Shakespeare-re célozna. Nem beszélve arról, hogy magyarul a rag magában semmit sem jelent. De van egy bizarr ötletem: a Kiss me, Kate, G. Dénes György (Zsüttmann) kiváló fordításában: Shakespeare a sláger (Brush up your Shakespeare). Ez ugyan anakronisztikus, de én vállalnám. Akkor a 128. sor ez volna: Ó Ó Ó Ó Shakespeare a sláger. Ha ti átveszitek, én is aszerint javítanám ki.

A 432 sort egyszerűen így javítanám: Ezt nektek.

Kérlek, ha már nem érném meg a következő Eliot-kiadást, e levél jogán javítsd ki a szövegemet.

Persze, azért az én verseimet is el fogom küldeni, de legkorábban XI 9-én, mert most néhány napra elutazunk.

Addig is szeretettel üdvözöl

Vas István

Így ért véget, barátságosan és termékenyen, ez a levélváltás Eliot ügyében. A rádiójátékban már érvényesítettük a változtatásokat, a zenei rendező még a Cole Porter-musical zenei részletét is beledolgozta a hangkulisszába, Kaszás Attila pedig el is énekelte a szóban forgó sort. A felhatalmazásnak – amelynek olvastán persze elszorult a torkom – azóta is híven érvényt szerzek: a javítások belekerültek az 1986-os új Eliot-kiadásba (ennek a megjelenését még megérte Vas), és ott vannak a legújabb és mindeddig legteljesebbre bővített 1996-os Lyra Mundi-kötetben is (ezt a kiadást, sajnos, már nem érhettem meg). Itt, ennek az utóbbi kiadásnak a fülszövegén egyébként – esküszöm, most vettem észre, tizennégy év után – én is megdicsőülök egy kicsit. „Eliot rejtett utalásokkal, idézetekkel, visszhangokkal hatalmas műveltséganyagot mozgósító költői világában élvezetesen kalauzolják az olvasót Takács Ferenc alapos és színes jegyzetei” – fedezem fel a dicsérő szavakat a fülszöveg zárómondatában.

És itt akár búcsút is vehetnénk. Ám ennél a „Shakespeare a sláger...”-nél érdemes egy keveset még elidőzni, mivel a viszontagságok, amelyeken a többszörös magyar fordítási próbálkozások során keresztülment, igen tanulságosak.

A fordítónak, ha gyakorlatias egyszerűséggel nézzük a dolgát, nagyjából két keretfeltételnek kell megfelelnie a munkája során. Egyrészt tudnia kell (persze minden tudás hozzávetőleges és viszonylagos voltát ideértve) és a célszövegben megfelelő tájékoztatást kell adnia erről a tudásról, hogy *mi* az a nyelvi egység, amit éppen lefordítani igyekszik: azaz mit jelent az eredeti szöveget olvasó számára. Másrészt valamennyire megbízható elképzeléssel kell rendelkeznie arról, hogy a szóban forgó nyelvi egységnek mi

Bp. 84 október 31

Kedves Feri!

Nagyon örülök, hogy Siharossal együtt ilyen nagyra menendő terveitek vannak az Otokfeldjével. Természetesen bármilyen kijáratot mindent, amit kibírnak tőle.

Tehát persze hogy ő is amellett lesz, hogy Nika Babits-verseit. De akkor a 48. sor így hangzik: (Nem csak, igazgyöngy került szemébe!) B 125.

Az új szöveg: Hely igazgyöngy került szemébe.

A 128. sor mehesett kiadás. Schöffer indoklása abból a korábbi való körülmények utalás, amely Shakespeare-re utal. Nem beszélve arról, hogy magával a szöveg magába nem jelent sem jelent. De van egy bizonyos ötlet: a (Kiss me, Kate, S. Dins György (Frisittmann) hivatalos fordítás: Shakespeare a sláger (Bourne új angol Shakespeare). És ugye annak az értekezés, de én vállaltam. Akkor a 128. sor ez volna: ÓÓÓÓ Shakespeare a sláger. Ha ki átvesszük, az is annyit jelentene az új szöveg.

A 402 sor új kijárat is: Ezt mehetek.

7.

a hatása az eredeti szöveg olvasójára: komoly vagy vicces, magasztos vagy alantas, ódon hangulatú vagy flaszterizű, s a célszövegben alkalmazott nyelvi egységnek, amennyire lehetséges, ugyanezt a hatást kell tennie. (Most nem akadunk fel a nyilvánvaló bökkenőkön: nem vizsgáljuk, hogy kit fed „az eredeti szöveg olvasója” kifejezés, mint ahogy azt is zárójelbe tesszük, hogy mit is jelent voltaképpen a „jelent” szó.)

A magyar műfordító, különösen, ha angolból dolgozott, nagyon sokáig hátrányos nyelvi-kulturális helyzetben volt. A két kultúra és a két nyelv közötti jelentős távolságot sokáig művileg is fenntartották, sőt tudatosan növelték. Így sok, egyébként kiváló fordító alig tehetett szert biztos élőnyelvi ismeretekre, nem volt alkalma hosszabb ideig az angol vagy amerikai élet tárgyi és nyelvi reáliáival ismerkedni, nehezen jutott hozzá naprakész értelmező szótárakhoz, s környezetében ritkán fordultak elő ún. anyanyelvi beszélők, akik segíthettek neki, vagy felhívhatták a figyelmét – olykor egészen triviális – nyelvi félreértéseire.

Egy bizarr példa erre az utóbbira: a William Butler Yeats VERSEK című, 1960-ban megjelent válogatásban a THE INDIAN TO HIS LOVE lírai darab Garai Gábor fordításában AZ INDIÁN A KEDVESÉHEZ címmel jelent meg. Sem a fordítónak, sem a kontrollszerkesztést végző Ungvári Tamásnak nem tűnt fel, hogy a versben szereplő pávák és papagájok India lakói, azaz a verscímben egy *hindu* szerepel, s nem az amerikai kontinensen honos rézbőrű *indián*, még akkor sem, ha az angol nyelvben mindkét egzotikus emberfajta ugyanavval az *Indian* szóval jelölik.

Valami ilyesmi történt, igaz, nem ilyen triviális szinten, a *rag* szóval is. Weöres az eredetiben szereplő „O O O O that Shakespeherian Rag –” verssort „Ó Ó Ó Ó ez a Sehekszpir Foszlány” alakban adja vissza magyarul, míg Vasnál (az 1966-os első változatban) „Ó Ó Ó Ó e sekszpihiri Kóc –” olvasható. Mindketten a *rag* szó „rongy”, „cafát”, „foszlány” jelentése alapján próbálnak valami értelmeset kiókumlálni; látjuk, mérsékelt sikerrel. Sem kulturális, sem nyelvi ismereteik nem terjedtek odáig, hogy felismerjék: itt alighanem egy *ragtime*-szerzeményről van szó, ugyanis az ilyen stílusban írt dalokat vagy zeneszámokat nevezték, mintegy műfaji megjelöléssel, *rag*nek. (Lásd – pontosabban halld – például a Louis Armstrong által is oly sokszor eltrombitált TIGER RAG-et.) Azóta persze divatba jött nálunk Scott Joplin, és jó ideje működik a Budapest Ragtime Band is – ma már alighanem mindkettőjüknek könnyebb lenne a dolga.

Hogy itt egyébként valami táncdal- vagy kupléféle jelenik meg a szövegben, erről már az eredeti formája is árulkodik:

„O O O O that Shakespeherian Rag –
It's so elegant
So intelligent”

És persze – ha kisebb a kulturális távolság és nincs kényszerű elszigeteltség – elvben azt is megtudhatták volna a fordítók, hogy Eliot egy valódi *ragtime*-számot idéz majd-hogynem szó szerint. Hiszen egy Bruce McElderry Jr. nevű kutató 1957-ben azonosította Eliot forrását, egy THAT SHAKESPEARIAN RAG című, 1912-ben született s még abban az évben Amerikában és Angliában egyaránt páratlan sikert arató *ragtime*-számot, azaz igazi slágert. (Vö. B. R. McElderry: ELIOT'S „SHAKESPEHERIAN RAG”. *American Quarterly* 9, 1957. 185–6.)

Ilyenkor – ha birtokában van ezeknek az információknak – a fordító megpróbál megfelelni az első keretfeltételnek: fordításszövegében tájékoztatja olvasóját, hogy ez a nyelvi egység egy kicsit átszerkesztett idézet egy THAT SHAKESPEAREAN RAG című *ragtime*-ból. Ezt meg lehet oldani egészen egyszerűen is, ahogyan például az USA-ban élő hazánkfi, Adrian Krudy járt el a THE WASTE LAND legfrissebb magyar fordításában, A KOPÁR FÖLD-ben, mely 2006-ban jelent meg szerzője kiadásában az Ohio állambeli Hunting

Valleyben. Ő ismeri – és jegyzetben közli – az idézet forrását, fordításának főszövegébe pedig egyszerűen áttemeli a ragtime eredeti címét az Eliot-verssorból. Evvel kétségtelenül a lehető legpontosabb tájékoztatást adja magyar olvasójának az eredetiben álló nyelvi egység mibenlétét illetően. A szövegrész nála így fest:

„Ó Ó Ó ez a *Shakespeherian Rag* –
oly elegáns
oly intelligens”

Evvel persze kénytelen semmibe venni a másik keretfeltételt: a „*Shakespeherian Rag*” kifejezés a magyar olvasóra tesz talán valamiféle hatást, de – lévén egy angoltól magyarra fordított vers szövegében angolul álló, azaz lefordíthatatlan kifejezés – fordítás hatását semmiképpen sem kelti.

Vas István javított változata az esélyek gondos latolgatásán alapuló sikeres kompromisszum. Egyszerre igyekszik megfelelni mindkét keretfeltételnek – és amennyire lehetséges, annyira meg is felel nekik. Hasonlóan Eliotéhoz, az ő szövege is idézet egy populár-művészeti termékből (G. Dénes György musicalszövegéből), s akárcsak az eredetiből, az ő fordításából is kiderül, hogy az idézett populár-művészeti termék tiszteletlen és csúfondáros viszonyban áll kultúránk magaskulturális vezérfétisével, William Shakespeare-rel. És a vicc is működik, ami fordításban ritka dolog:

„Ó Ó Ó *Shakespeare a sláger* –
Oly kikent kifent
Oly intelligens”

De most már tényleg búcsúszom, mégpedig egy harmadik Vas István-levél közreadásával. 1989-ben hosszabb recenzió-tanulmányt jelentettem meg az *Irodalomtörténeti Közleményekben* egy másik amerikai hazánkfia, Emery George nyolcszázharminc oldalas, gigászi terjedelmű Radnóti-monográfiájáról, az 1986-ban Amerikában kiadott *THE POETRY OF MIKLÓS RADNÓTI* című munkáról. Amikor a folyóiratszám megjelent, küldtem belőle egy példányt Vas Istvánnak. Tudtam, hogy Emery George járt nála Radnóti-ügyben, s arra gondoltam, talán érdeklí, mit gondolok a könyvről és, persze, Radnótiról. „Pista bácsi” köszönőlevele hamarosan megérkezett.

Szentendre, 89 június 8

Kedves Feri,

köszönöm, hogy elküldted George Radnóti-könyvéről szóló recenziódat.

George nekem is elküldte a könyvét. (Egyébként készulte közben kétszer is járt nálam, tudakozódní.) Több ízben is elolvastam egy-egy részletét, mindig némi viszolygással, habár elismeréssel a tudása iránt és természetesen rokonszenvvel a tárgyválasztásért.

Ennek az ambivalenciának az okát igen meggyőzően – és ügyesen és tapintattal elemzi cikked.

Szeretettel üdvözöl
 Vas István

Ez volt az utolsó találkozásunk.